

KONGL. MAJ:TS BEFALLNINGSHAFVANDES

UTI

GOTTLANDS LÄN

TILL

KONGL. MAJ:T

i underdänighet afgifna

FEMÅRS-BERÄTTELSE

för åren 1851, 1852, 1853, 1854 och 1855.

STOCKHOLM, 1856.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,

Kongl. Boktryckare.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uti Gottlands Län till Kongl. Maj:t i underdånighet afgifna Femårs-berättelse för åren 1851, 1852, 1853, 1854 och 1855.

Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB) 2010.

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

KONGL. MAJ:TS BEFALLNINGSHAFVANDES

UTI

GOTTLANDS LÄN

TILL

KONGL. MAJ:T

i underdänighet afgifna

FEMÅRS-BERÄTTELSE

för åren 1851, 1852, 1853, 1854 och 1855.

STOCKHOLM, 1856.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,

Kongl. Boktryckare.

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
§ 1. Länets allmänna beskaflenhet.....	3.
§ 2. Invånare.....	6.
Lagsökningarnes antal.....	7.
§ 3. Näringar.....	8.
Jordbruket.....	8.
Skogar.....	11.
Bergsrörelse.....	12.
Fabriker, Bruk och öfrige Näringar.....	13.
Binäringar.....	14.
Handeln.....	17.
§ 4. Politisk författning.....	17.
Kammarverk.....	17.
Statsbidrag.....	20.
Politi.....	21.
Wisby.....	25.

Tabellbilaga

Tabell för Landet till Gottlands Läns Femårsberättelse för åren
1851-1855

Femårs-tabell för Wisby Stad, för åren 1851-1855

**Underdånig berättelse om tillståndet i statistiskt och
ekonomiskt hänseende inom Gottlands Län åren
1851, 1852, 1853, 1854 och 1855.**

§ 4.

Länets allmänna beskaffenhet.

Ön Gottland med omgifvande mindre holmar och Fårön, belägne nära midten af Östersjön, emellan 56° 54' 40" och 57° 59' 5" latitud samt emellan 36° 16' 30" och 37° 33' 30" longitud, utgöra omkring 24 qvadratmil. Gottska Sandön, belägen 5½ geografiska eller sjömil norr om Fårön, tillhör äfven Gottlands Län.

Afståndet ifrån Gottland till omgifvande fasta land, beräknadt i vanliga sjömil, eller 15 på graden, är som följer:

Emellan Klintehamn och Böda på Öland	9½.
» Cronvall och Stora Carlsö ½ mil och derifrån till Engern på Öland 6½.	
» inalles	7½.
» Hallshuk vid Kappelshamn och Landsorts fyr	14.
» Wisby och Westervik	14.
» Östergarnsholm och Windau i Curland	20.
» Samma holme och närmaste strand af Curland vid Bakhofven	18½.
» Hoburgen och Reserhoeft norr om Danzig	31½.

Gottland åtnjuter ett tempererat klimat; är dock underkastadt det alldeles egna förhållande, att under stränga vintrar, på en tid af ända till 5 månader, kunna vara afskiljdt från all kommunikation med fasta landet, en följd af öns aflägsenhet derifrån och den under sådana vintrar blifvande myckna drifis, som nästan uppfyller Östersjön.

Utom hvad historieskrifvare anföra, såsom inträffadt i en långt aflägsen forntid, är det utan exempel att isen så sammanfrusit, att någon på den kunnat färdas här emellan och fasta landet, utan att behöfva stycketals begagna båt.

Under de sednaste 5 åren har kommunikationen med fasta landet varit afbruten vintern emellan 1852 och 1853 från den 25 Februari till den 9 April, och vintern emellan 1854 och 1855 från den 7 Februari till den 10 April.

Enligt geologernas mening består Gottlands grund af sandstensberg, öfverdragna med en kalkstensmassa af olika höjd; kalkhällen är på de flesta ställen betäckt af djupare eller grundare jord af omvexlande beskaffenhet; men i allmänhet kalkblandad; endast på sydligaste delen af ön kommer sandstenen i dagen.

Öns stränder, synnerligast på vestra sidan, äro i allmänhet höga; i de bugter, stränderna bilda med utanför varande grund, äro goda hamnar för mindre fartyg, största delen af dessa hamnar finnas på östra sidan af ön, der äfven tvänne hamnar för större fartyg finnas, nemligen Slitö och Fårösund, samt en god redd utanför Rohnehamn. Landet är i allmänhet slätt; största landthöjden följer i norra delen nära vestra kusten, men drager sig mera midt i landet i medlersta och södra delen af ön. Mindre åsar finnas äfven, hvilka i förening med fördjupningar i marken åstadkomma en mängd träsk och myrer, flera af betydlig vidd. Afskiljda kalkstensberg finnas på flera ställen, ehuru icke af betydlig höjd; de märkligaste deribland äro: Thorsborgens och Grogarnsbergen på östra sidan, Hoborgen på öns sydligaste udde, Klinteberget nära hamnen af samma namn, samt några kullar i Linde socken uti midten af landets södra del. Jordmånen består, närmast stränderna, mest af kalkstensklapper och sand, endast på få ställen af lera; i medlersta delen af ön finnes deremot djup lera och mylla. Vattendragen bestå endast af ofvannämde träsk och myrer, upptagande en vidd af öfver 50,000 tunnland; de derifrån till hafvet löpande bäckar och åar uttorka nästan allesammans under sommaren, likasom myrerna, hvilka då blifva så torra, att fodret å dem, de flesta år, med lätthet kan afbergas. Ler- och mylljorden är ganska bördig, äfven kalkstensklappern under är med ymnig nederbörd, men endast för rågsädet, hvilket ock nästan uteslutande på denna jordmån begagnas; säden blifver der fri från ogräs och mjölet af en ovanlig hvithet, hvarföre detsamma med begärlighet uppköpes.

Sedan flera år tillbaka har man på fasta landet till utsäde uppköpt sådan råg, som vanligen benämnes strandråg, emedan de stora kalkstens-klapper-åkrarna äro vid stränderna belägna, och funnit sig dermed ganska belåten; halmen å densamma, likasom å all verklig Gottlandsråg, är lägre, än den å fasta landets, men axen deremot större och rikare. Under torra somrar lider växtligheten på Gottland genom jordens starka uppblandning med kalk, som insuger och länge bibehåller värmen, mera än i andra provinser, som icke hafva kalkgrund: man är derföre här på landet nödsakad, för att skaffa skugga åt gräsväxten, att låta ängarne vara beväxta med skog.

Uti Hoburgs Ting, det sydligaste af ön, eller der sandstenen kommer i dagen och hvaräst rågsädet hufvudsakligast och nära uteslutande begagnas, lider växten mindre af torka, emedan sandstenen bibehåller fuktighet och kyla; missväxt inträffar der oftast under mycket regniga somrar, då god skörd erhålles på öfriga de-

lar af ön. Flera arter af marmor och mergelskiffer förekomma. Sandsten, tjenlig till slipstenar m. m., finnes till öfverflöd i Hoburgs Ting. Ingen malmart är hittills upptäckt, och med afseende å bergens natur, troligen ej heller till finnandes. Det bör dock anmärkas såsom en besynnerlighet, att här finnas 2:ne källor med stark mineral-smak och hvaraf den ena, belägen i Hoburgs ting och Hamra socken, begagnas såsom helsobrunn. Skog är ännu i temlig myckenhet, utom i södra delen af ön. Stora trakter gifvas, som endast för skogsväxt äro tjenliga, emedan jordlagret är alltför tunnt på kalkhällen, för att gifva växtlighet åt säd och gräs. Landet är i det hela ett slätt land, som egentligen endast är kuperadt af träsk, myrer och skog. Flygsand finnes lyckligtvis endast på tvänne ställen inom Länet, nemligen på Fårön, der fältet är omslutet af skog, men sandbergen likväl på sydvästra sidan lika höga med trädtopparna, samt på Sandön.

Gottska Sandön utgör omkring $\frac{1}{4}$ kvadratmil, med 6000 tunnland skog och nära 400 tunnland i åker, äng och beteshagar, allt af högst mager beskaffenhet. På allför få ställen finnes gräsväxt, men ljung och renmossa växa ymnigt på ön, hvarföre ock fordom renar der underhållits. Flygsanden har längs stränderna formerat kullar och äfven på en del ställen inträngt i skogen, utan hvilken ön snart skulle förvandlas uti en sandhed. Mycken skog har de sednare ären blifvit afverkad, dels till skeppsbyggnad dels till export. För närvarande lærer dock skogshygget hafva såsom mindre lönande i anseende till den svåra transporten upphört och ön begagnas till färbeta.

Myrodlingarna hafva fortgått i stor skala, särdeles af det derför bildade bolag, som, efter utdikning af Elinghems och Rohne myrer, derå odlat flera hundra tunnland, som burit ymniga skördar af säd och gräs. Fullbordandet af utdikningen af Martebo myr, den största af härvarande vattendränkta trakter, har hindrats af uppkommen tvist emellan delägarne rörande ersättning till dem, som ej velat i utdikningen deltaga; men dock hafva betydliga odlingar efter den ofullständiga utdikning, som skett, kunnat å de högländtare trakterna af myren med framgång företagas. Äfven allmogen, särdeles på södra delen af ön, omfattar nu med ifver myrodlingarna, dertill uppmuntrad af de utmärkta skördar myrfälten i många år gifvit, och några bönder, delägare i den stora Mästermyr, tillhörande hemman i sju socknar, hafva begärt förordnande till plans uppgörande för densammas utdikning.

§ 2.

Invånare.

Enligt sista berättelsen och 1850 års mantalsskrifning utgjorde antalet af Länets invånare sistnämnde år:

Mankön	20,596,
Qvinkön	23,767.
Tillsammans	44,363.

Nu uppgår folkmängden, enligt 1855 års mantalsskrifning, till 46,008 personer, hvaraf finnas

i Wisby	5,174.
Norra Fögderiet	19,655.
Södra Fögderiet	21,179.
Tillsammans	46,008.

Af denna Länets folkmängd äro mankön 21,903 och qvinkön 24,105.

Mantalsskrifne: Mankön	12,432.	
» Qvinkön	13,502.	25,934.
Mantalsfrie: af Mankön	2,033.	
» » Qvinkön	3,066.	5,099.
Minderårige: af Mankön	7,448.	
» » Qvinkön	7,527.	14,975.

Efter Stiftets upprättade Qvinqvannii-tabell för år 1855 utgjorde hela folkmängden:

	Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Wisby stad	2,152.	2,700.	4,852.
Medel Tredingen	7,009.	7,556.	14,565.
Norra dito	6,508.	6,937.	13,445.
Södra dito	6,865.	7,258.	14,123.
Summa	22,534.	24,451.	46,985.

Folkmängdens förökande under de sednaste fem åren af 1,645 personer får mer

tillskrifvas jordens utvidgade odling och derigenom uppkomna nya bosättningar samt öfvervigten af födde mot döde, än uppkomna nya näringsgrenar.

Beträffande folkets bildning och sedlighet får anföras, att allmogen i allmänhet har större hyfsning i uppförandet och mera belevfvenhet i umgänget än i de flesta andra provinser; slagsmål bland dem äro sällsynta, och ehuru väl här finnas de, som stundom öfverlasta sig med starka drycker, sker det icke allmänligen uti samqväm; och har bruket af bränvin det sednaste året betydligt aftagit, hvaremot Bäjerskt öl af allmogen mycket konsumeras. Folket är ganska ömtåligt för förolämpningar, vare sig i gester eller ord; rättegångar derom uppstå ofta. Lagens välde hyllas af alla; men ock äro många benägna för rättegångar. Gottlänningen älskar vällefnad och en viss beqvämlighet; men när så behöfves, är han färdig till ansträngningar och inskränker sig till det nödtorftiga utan jemmerlåt.

Bruket bland allmogen, innan åldern deraf gör behof, att till sina barn upplåta husbondeväldet öfver fastigheten och oftast äfven äganderätten dertill emot ett visst betingadt lefnadsunderhåll i natura-persedlar, som här kallas levision, fortfar oförminskadt; ehuru erfarenheten visar, att täta missämjor och olyckliga tilldragelser derigenom uppstå.

Oaktadt den anförda böjelsen för vällefnad och beqvämlighet, är folket i allmänhet oförskräckt i faror, hårdigt i köld och oväder på sjön; fårskinuspelsar, så allmänna i Rikets öfriga provinser, brukas här icke. Gottlänningen har i allmänhet mycken lätthet att fatta och dess mekaniska fintlighet visar sig synnerligast vid inrättningar, som lätta arbetet.

Bland allmogen härstädes råder jemn välmåga, i betydlig grad ökad genom för-lidet års högt uppdrifna spanmålspris, hvarigenom mycket penningar i Länet influtit, så att, ehuru betydligt utgått för fisk, stora behållningar qvarstadnat hos allmogen, som ock genom den brist, som 1845 och 1846 årens missväxter förorsakade, lärt sig att dermed bättre hushålla.

Lagsökningarnes antal under dessa fem år har varit

1851	2,247.
1852	2,451.
1853	3,239.
1854	2,316.
1855	1,546.

Nüringar.

Jordbruket är i allmänhet inrättadt i treskifte, dock på en del gårdar och vid staden för potatesodlingen i fyrskifte. Cirkulationsbruk medelst en del af åkerns användande till foderväxter börjar, efter gifvet exempel af prester och andra ståndspersoner samt jordbrukare här för staden, att vinna mer och mer insteg hos allmogen, och är det att hoppas, att missförhållandet emellan öppen åker och äng derigenom skall jemnas. Vid Länets Landtbruksskola vid Rosendahl i Follingbo är fullständigt vaxbruk under införande. Höstsäden utgör den vida betydligare delen och består mest af råg samt hvete, hvilket säde är i tilltagande; vårsäden, mest af korn och något blandsäd, litet ärter och lins, men icke allmänligt hafra. Potates deremot odlas ganska betydligt. På sämre jordmån nyttjas tvesäde, eller rättare sagdt, åkern är lagd i tveskifte, hvilket ock alltid är förhållandet med de af kalkstens-klapper bestående åkrarne, der endast råg trifves. Till gödning på dessa strandåkrar begagnas med mycken fördel sjötång, här kalladt släke; den förutan skulle dessa åkrar vara af föga värde, och många socknar, som nu årligen aflåta mycken spanmål, skulle då sakna brödföda.

I afseende på sädens ansning klaga köpare icke utan skäl, att dervid hafves för ringa omsorg till dess befriande från svingel, tranärter och åkerlök. Ehuru vindmachiner de sednare åren börjat af allmogen begagnas, är dock ännu icke deras bruk så allmänt, att de hunnit visa särdeles inslytande på den utskeppade sädens renhet; fullständig rättelse häruti torde icke vinnas förr än viss vigt å sädestunnan blifver bestämd, och hvad den väger derutöfver särskildt blifver betaldt. Vål rengjord Gottlands råg och korn äro till vigt och öfrig beskaffenhet fullt jemngoda med de bästa slagen deraf i andra provinser.

Utom vid Wisby stad, som äger betydlig jord och hvarst idkas ett stort och väl vårdadt jordbruk, samt af en mindre del jordbrukare på landet, är föga ansträngning gjord till gödningsämnenas förökande medelst så kallade komposter.

Bränvinstillverkningen, som här aldrig drifvits till någon höjd, så att bränvin för Länets behof alltid införskrifvits, har i följd af sednaste författningen alldeles upphört med större brännerier och förlidet är endast drifvits med 7 mindre.

Odlingen af lin och hampa är ganska inskränkt, och på långt när icke svarande emot länets behof. De ofta nog inträffade strandningar af fartyg, lastade med dessa artiklar, hvilka till lindriga pris på auktioner blifva försålde, torde i sin mån hafva bidragit till att minska hägen för denna odling.

Humlan,

Humlan, som här växer, är af utmärkt god beskaffenhet, och torde afkastningen, då årsväxten deraf är ymnig, vara tillräcklig för landets behof. Efter erhållne anslag till humleodlingens utvidgning hafva från Bäjern införskrifvits 3:ne humleodlare och en större mängd humlerötter, hvilka fördelats till jordbrukare i åtskilliga trakter af Länets, hvarförutan och några enskilde på egen bekostnad anlagt större planteringar af Bajersk humla. Afkastningen har ett och annat år varit god; men förlidet år inträffade nästan allmän missväxt, föranledd, såsom man tror, af den kalla våren och för-sommaren, som icke gäfvog nog värme för humlans utbildning och mognad. Framtiden skall visa, huruvida odlingen, som omfattats med mycken ifver, vill löna sig.

Plantering af fruktträd och odling af trädgårdsväxter har icke under de sednare åren tilltagit; dock är att anmärka att få hemmansdelar och bebyggda lägenheter finnas, som icke äga en liten trädgård med grönsaker, bärbuskar och några fruktträd; med mångfaldiga blommor är hvarje trädgårdstappa prydd. Senap odlas tillräckligt för behofvet och torde vara den bästa som i Sverige växer. I Wisby, äfvensom på några ställen på landet, finnas valnötträd, som under varma somrar gifva ymnig frukt, deraf en del afsättes på Stockholm.

Mullbärsträd finnas äfven i Wisby och bära ymnigt, men bären mogna i mängd endast under varma och torra somrar. Af mycket regn mögla de på träden. Sällskapet för silkesodlingens befrämjande bemödanden att här införa hvita mullbärsträdet hafva med mycken verksamhet fortgått. Sällskapet har å dess för mullbärs-planteringar välbelägna åker inom stadens murar af 4 ½ Tunnland låtit plantera och väl vårda flera tusende telningar, som nu äro i full växtlighet. 1854, det gynnsammaste året för silkesodling, lemnades härifrån till sällskapet 54 ½ coconger.

Spanmåls-produktionen lemnar betydligt öfverskott utöfver Länets behof och är i jemnt stigande. Under de sistförflutna fem åren har exporten intet år understigit 20,000 Tunnor, men förlidet år uppgått till öfver 50,000. Utom myrodlingarna, der vid flåhackning och bränning alltid begagnas och som börjas med en skörd af säd eller rotfrukter och derefter gräs, verkställas odlingarna mest af hag- och ängsmark, som, efter rothuggning af derå befintliga träd, dels torfvändas, dels hackas och brännas, hvilket sednare odlingssätt, såsom medförande hastigare ersättning för odlingskostnaden, mer och mer tilltagit, utan att hitintills någon olägenhet deraf försports. Införandet af förbättrade åkerbruksredskaper, dels genom från andra orter inflyttade åkerbrukare, dels genom Länets Landtbruksskola, har fortgått, och genom af Hushållnings-Sällskapet föranstaltade årliga täflingsplöjningar vid Wisby har hägen för jordens ändamålsenliga plöjning underhållits. Berörde skola har efter beviljad högre anslag utvid-

gats till tolf elever och förflyttats till en större egendom, Rosendahl i Follingbo, der den skötes med omtanka och drift.

Åtskilliga här begagnade åkerbruksredskap äro egna för denna provins och särdeles väl afpassade för härvarande lokal. — Bland dem äro att märka lian, eller, som den här kallas, sigden, som är nästan rak, omkring 5 $\frac{1}{4}$ kvarter lång och mellan 3 och 4 tum bred; den är fästad i en sådan ställning vid ett långt skaft att den följer tätt vid marken, hvarigenom vid slåttern intet går förloradt af den på de flesta ställen korta, men kraftiga gräsväxten. Skördemannen går under arbetet alldeles rak; utom fördelen af breda slag, vinnes äfven med dessa lior en här högst behöflig lätthet vid höslåttern, att åtkomma gräset mellan träd och buskar; säden aftages äfven med samma lior, hvarvid dock, då den är väl mogen, som i allmänhet här är fallet innan skörden påbörjas, mycken kornspillning uppkommer.

På räfsan har kammen en lutande ställning inåt, hvarigenom noggrant kan uppfångas hvarje strå.

Bland mekaniska inrättningar till besparande af arbetskraft äro förnämligast att anmärka: tröskverken, här så allmänna, att få fjerdedels hemman sakna dem.

Boskapsskötseln är icke högt uppdreven, härflytande förnämligast deraf, att, ehuru sädesproduktionen är i tilltagande, så fortgår likväl icke ängsodlingen i motsvarande förhållande; dock har under de sednare åren allmogen börjat följa det af ståndspersoner gifna efterdömet af gräsodling på åker och nyodlingar, så att bland importartiklarna förekomma betydliga quantiteter gräsfrön, och i mån af myrodlingarnas fortgång kommer gräsodlingen att i hög grad utvidgas. På den odlade delen af Rohne myr, utgörande ungefär två tredjedelar, anses nu kunna skördas omkring 50,000 L^a hö, mest timothej.

Få hemman hafva större antal hornboskap än hvad det deraf oundgängliga behofvet fordrar. För omkring 70 år tillbaka begagnades af allmogen ensamt hästar till åkerskötsel; Smälänningarna hafva här infört bruket af oxar, hvilka nu öfverallt, jemte hästarne, i landtbruket användas, utom på Fårön, som nästan ensamt har klapperstensåkrar.

Boskapsracen är icke särdeles stor, ej heller af synnerligt god beskaffenhet, utom hos några större jordbrukare. Ärligen införas lefvande kreatur, dock mest till slagt, från Öland och Småland; viktualier, icke obetydlig quantitet, införskrifvas äfven ärligen.

Betesmarkerne äro af god beskaffenhet, genom det kraftfulla fast korta gräset, men under torra somrar allt för magra för de större kreaturen. Stallfodring hela året om brukas af ingen; tvertom ser man redan i början af Maj mängden af allmogen utdrifva kreaturen på bete. Någon allmän håg till kreatursracernes förbättrande märkes icke, ej heller finnas några allmänna anstalter dertill: några få landtbrukare för-

skaffa sig likväl kreatur af bättre slag. Hästarne af öns race äro hårdige; men särdeles i Södra delen af ön små och svaga. — Den ringa fodertillgången derstädes är orsaken härtill, likasom att bonden, ehuru god tillgång på säd han än kan hafva, aldrig består korn eller hafra åt sina hästar. Täflan bland allmogen, såsom i andra orter, uti att hafva vackra hästar förmärkes föga. Hågen för det allmänt idkade, men föga lönande fisket gör båten lika kär som åkdonet, och föranleder troligen till mindre kärlek för hästen. De förut på Roma Kungsgård underhållna kronohingstar hafva dock bidragit att till flera enskilda sprida bättre race, men för närvarande finnes ingen kronohingst här stationerad. Några större jordbrukare hålla hingstar och Hushållnings-Sällskapet har sökt bilda en hingsthållare-förening, hvilken dock ännu icke kommit till stånd. Hästar af bättre beskaffenhet införas från andra Svenska orter och någon gång från Tyskland. I några få socknar på landet finnas ännu så kallade skogshästar, hvilka hela året igenom gå ute, och vanligen endast vid stark köld infinna sig vid gårdarne. De fasttagas ej förr än de skola säljas eller tämjas. Dessa hästar äro små, men ganska hårdiga. Emedertid som inhägnandet af utmarken fortgår, så kommer snart denna hästafvel att upphöra.

Gottländska får racen är af ypperlig beskaffenhet till slagt, synnerligast de får, hvilka hela året igenom söka sin föda ute; man påstår att köttet deraf erhåller någon smak af vildt, men deras ull är grof och ojemn och således otjenlig till klädesfabrikerna. Utom på Carlsöarne, äro dessa får ganska små. Endast vid ytterligt sträng köld och djup snö uppsöka utgångsfären de foderhus, som på betesmarkerna för dem äro beredda. Detta sätt att föda fåren brukas dock endast uti öns Södra socknar samt på Fårön; i den öfriga delen af landet är fårslaget af vanlig storlek med grof ull af jemn beskaffenhet.

Krono-Schäferiet på Kungsladugården underhålles väl och försäljning af får af ädlare race sker årligen; dock icke till högre pris. Allmogen är icke rätt benägen för får af finare race; den anförer såsom skäl härtill, att Southdowns-fären växa långsammare än de Gottländska, hvilka de förmena äro lika ullrika med Southdowns-fären, ehuru ul-len ej är af så god beskaffenhet.

Skogar: Tillgången deraf är ännu, utom på sydligaste delen af ön, icke allenast tillräcklig för landets behof, utan deras afkastning utgör äfven en landets förnämsta export. Egentlig ordning vid hygget eller omtänksam vård dermed iakttages icke, och öfverdrifven skeppning hotar att snart medtaga det som brädsågning och annan utskeppning lemnat öfrigt. Största delen af skogarne består af furu; dess växtlighet och mognad äro, genom den starkt drifvande kalkjorden, hastigare än i rikets andra provinser, samt träden fasta och goda. Som bevis derpå må anföras, att i Holstein, som förses med trädvaror, så väl från Finland som från flera Svenska provinser, de Gott-

ländska bräderna företrädesvis begagnas till plank- och taktäckning. På ek och flera andra ädla löfträd är betydlig tillgång. Dock skall eken till skeppsvirke icke vara så god som den i Tyskland. Virket af de andra löfträden är än mindre pålitligt af ofta i det förekommande röta, troligen härflytande utaf afhuggna qvistar vid den starka löfning dessa träd undergå. Att tillgången af ek årligen minskas, är emellertid uppenbart. Försäljning af ek till skeppsvirke och tunn-stäfver har' blifvit en inkomstkälla för allmogen, sedan den fått tillösa sig skogen; men denna källa begagnas så flitigt, att den för de flesta inom kort torde vara uttorkad.

Sedan sista berättelsen har ekeskog inlöst på 36 ~~h~~delar hemman för en summa af 873 R:dr 22 sk. 11 rst. Banko.

Att skogstillgångarne småningom minskas är ögonskenligt; orsakerna härtill äro, utom hvad redan omnämnts, äfven den tilltagande folkmängdens större behof af bränsle och verkställda odlingar i skogarna, allmogens behof af kontant i skogstrakterna, kalk-bruken och bränvinsbrännerierne, samt i sin mån det sig förökande behovet af gärdslö för den alltjemnt tilltagande inhägnaden af utmarken, likasom i följd af hemmansklyfning och jordafsöndring af hvarje jordlots enskilda område.

Gärdesgårdarne på Gottland, redan af Linné berömda uti dess från trycket utgifna beskrifning öfver sin resa till Öland och Gottland, hafva, ehuru skogsödande, genom deras byggnadssätt stora företräden framför dem, som vanligen brukas på fasta landet, med afseende på styrka och varaktighet; stenmurar i stället för gärdesgårdar användas allmänneligast endast i det skoglösa Hoburgs Ting. Äfven på Wisby stads vidlyftiga ägor, der stenbrott äro nära till hands, får man icke se annat än vanliga gärdesgårdar, ehuru numera nästan all gärdslö måste inköpas. Skogsbesparing befrämjas på ön egentligen ännu icke af annat än stenhusbyggnader, hvilka uppföras af kalksten, så väl till bonings- som uthus, samt derigenom att allmogen börjar begagna kalkugnar i stället för de förut allestädes brukade spisarne utan spjell, i hvilka en ständig eld underhålles vintern om, äfvensom anläggning af tegelbruk på ön bidragit att de skogsödande brädtaken numera börjat utbytas emot tegeltak.

Bräntorf finnes i myrerne och försök med dess begagnande har lyckats; men ännu har icke bristen på ved gjort dess användande behöfligt.

Bergsrörelse. Den enda rörelse som kan hitföras är kalktillverkningen, hvilken förut drifvits vid 39 privilegierade kalkugnar, samt af allmogen till husbehof vid så kallade kalkmilor; men genom Eders Majts nådiga Bref af den 14:de Juli 1845 lemnats fri för jordägare, som dertill har materialier, från 1847 års början. Inskränkt af-sättning gör att tillverkningen icke derigenom ökats och sedan sista Berättelsen hafva 13 nya kalkugnar blifvit anmälde, troligen mest beräknade för behovet inom orten.

Den i Wisby stad privilegierade kalkugnen, hvartill 271½ kastar kronans ränte-

ved äro anslagne, att in natura levereras, bär ännu namn af Kronougnen, ehuru den, med ofvannämnde rättighet till ränteved, till privata blifvit såld, sedan der för kronans räkning till kalk blifvit förbränd all den huggna sten, hvaraf Wisborgs Slott var byggt.

Kalkbränningen vid samtliga kalkugnarne sysselsätter 72 därför mantalsskrifne personer, men vid de flesta finnas ej särskilda kalkugnskarlar anställda, utan verkställes insättningen i ugnen och bränningen dels af tjenstehjon och till stor del af närboende allmoge på beting.

Beloppet af utskeppad kalk under loppet af de sednaste fem åren kan icke här uppgifvas, enär sammandragen öfver utskeppningen icke uppgöres af Tullkammaren i Wisby och således härstädes icke stått att erhålla.

Fabriker, Bruk och öfrige Näringar. Vattensågarnes antal utgjorde vid sista Berättelsens afgifvande 223

och Mjölqvarnarnes 645

Vid 1855 års slut uppgick antalet af Sågar till 232

och Mjölqvarnar till 623.

Flera husbehofs-sågqvarnar hafva tillkommit, men då, enligt 1828 och 1835 årens författningar, husbehofs-såg- och mjölqvarnar, som numera anläggas, endast behöfva hos Konungens Befallningshafvande till annotation i Landskontoret anmälas, möter svårighet att, om anmälan underlåtes, kontrollera anläggningen.

Hästqvarnar i förening med tröskverken hafva till betydligt antal blifvit inrättade och strax utanför Wisby har uppbygts en större väderqvarn, som, om den rätt skötes, bör blifva af mycken nytta för orten.

Pappersbruket vid Lummelund, hvars vattentillgång betydligt minskats genom utdikningen af Martebomyr, har i produkternes fullkomnande icke fortskridit. Vid bruket sysselsättas nu 4 arbetare.

Antalet af valkar till vadmalsberedning har icke blifvit ökad; arbetet vid dem verkställes såsom vid qvarnar och sågar af allmogen sjelf, som vill hafva arbetet utträttadt.

Det å Ekholmen i Weskinde socken anlagde Tegelbruk fortgår och utgör tillverkningen dervid något öfver 100,000, hvaraf fyra femtedelar taktegel. Den förslår på långt när icke för ortens behof, utan införas, så väl till Wisby som landthamnarne, stora quantiteter så väl tak- som murtegel.

Vid Klintehamn är ett privilegeradt Skeppsbyggeri, dock utan särskildt skattskrifne arbetare, och hvarvid år 1852 ett fartyg nybyggts. Vid de öfrige landtham-

narne repareras stundom fartyg, men endast vid Kapellshamn har nybyggnad skett af tvänne fartyg.

Binäringar. I första rummet af dessa står fisket, som idkas ständigt vid Wisby stad och landthamnarne samt å några få andra ställen af kusten, då väderleken det medgifver; derförutan på särskilda tider i betydlig mån på längre från stranden belägna grund från fiskelägen, der allmogen har fiskbodar uppbyggda; äfvenledes uti de i myrerne befintlige träsk. Vid fiskelägena, synnerligen i Södra delen af ön, aflåtes fisk mindre mot kontant betalning än i utbyte mot andra varor; ofta nog sker tillbytet af fisk endast mot traktering med öl, bränvin, kaffe, hvetebrödsbakor m. m.; några oordningar dervid äro dock högst sällsynta.

Fiskarterna som hufvudsakligast fångas i hafvet äro: strömming, torsk, flundror och id. Fångsten deraf är vanligen ganska betydlig. Dock införes till landtmannens behof, hos hvilken salt fisk är en daglig rätt, flera tusende tunnor årligen, förnämligast sill, utom hvad för staden särskildt erfordras. De sednare åren har strömmingsfisket varit ovanligt ringa, hvilket vållat införskrifning af stora qvantiteter fisk, uppgående för lidet år till öfver 10,000 tunnor. De af Eders Majt nådigst anslagne 2000 R:dr till fiskets upphjelpande hafva af Hushållnings-Sällskapet användts till bestämmande af grund och bankar omkring ön samt anställande af fiskeriförsök derå.

Införseln af sill sker för det mesta af Norrska fartyg om våren. Allmogen föredrager i allmänhet strömming framför sill; också är den strömming, som fångas vid öns kuster, af särdeles god beskaffenhet. Fjällfisk fångas äfven icke obetydligt i hafvet, synnerligen på Östra kusten och införes under lindrigare vintrar och om våren, lefvande i vattenkärl, till afsalu i Wisby.

Wadmal tillverkas icke allenast till provinsens behof, utan äfven till afsalu, till ett ungefärligt belopp af 13,000 alnar; den uppköpes ovalkad och utföres till största delen af gårdfarihandlande; äfvensom något ull; deremot dessa handlande ofta i utbyte återgifva Gottländskt vadmal efter undergången beredning och färgning; men deras afsalu i öfrigt består allt fortfarande hufvudsakligen uti det myckna annat kram de medföra, för hvilkets betalande lagsökningar nu mindre ofta äga rum.

Kunskap i dubbelspinning af så väl lin som ull är nu temmeligen allmänt spridd.

Linne- och hampväfnader tillverkas på långt när icke till provinsens behof.

Jagt af skjälar, egentligen på nordligaste kusten af Fårön och Södra udden af Näs socken, är icke obetydlig, och lemnar årligen export af skjälspäck och hudar till ett värde af omkring 3,000 R:dr.

Jagt af sjöfogel idkas uti myrerna och vid de flesta stränder, förnämligast vid utanför belägna holmar; men det gamla skadliga bruket af äggnig eller äggens bort-

tagande har icke kunnat utrotas, helst sådant, fast sparsamt, i Jagtstadgan är tillåtet. Den öfriga jagten idkas mest såsom nöje; men i afseende på fogel kunde jagten blifva en binäring för allmogen, om espriten att dermed förnuftslenligt förfara står att införa. Genom mera återhållsamhet med skyttet under förbuden tid af året samt genom råfvens betydliga förminskning, tillvägabragt genom de premier, som härför utgå så väl ifrån den allmänna Jagt-kassan, bildad af bidrag från socknarne, som ifrån Gottlands Skarpskytte- och Jägare-gilles enskilda kassa, har under de sednare åren nyttigt villebråd blifvit betydligt förökadt på ön.

Tjåru-tillverkningen är, oaktadt den minskade skogstillgången, ännu i det närmaste tillräcklig för ortens behof.

Salpeter-tillverkningen, som här borde med lätthet kunna drifvas och utgöra en lönande binäring, har de sednare åren mer och mer aftynat och icke ens kunnat upphjelpas genom de åren 1845 och 1846 inträffade missväxter, som bort vända hågen åt binärningar.

Någon salpeter har icke de sednare åren blifvit kronan hembjuden.

Forlön tillflyter allmogen förnämligast genom kalkbruken så väl för sten till ugnarne, som kalk ifrån en del af dem till lastage-platserne, äfvensom för foror med varor ifrån de ofta inträffade strandningarne, synnerligast uti länets sydligaste distrikt och på Fårön, å hvilka ställen härflytande inkomster från dessa inträffande olyckshändelser utgöra en betydlig binäring.

Allmogens vinterslöjder bestå, för karlarne, förnämligast i skogshygge och trädarbeten; bland de sednare utgör förfärdigandet af tunnor till den osläckta kalken en betydlig del i vissa socknar; äfven förfärdigas af några få temligen väl arbetade möbler och andra snickare-arbeten, forslingen af skogsseffekter upptager dock mesta tiden. Qvinfolken sysselsätta sig med ullspinning och vadmalsväfning som stickning af tröjor och strumpor, äfven till afsalu.

I Öja socken af Södra häradet finnas goda Sandstensbrott; men sockneboarne hafva funnit sin räkning vid att hellre sjelfva sysselsätta sig med jordbruket och öfverlåta, emot en billig ersättning, bearbetningen af dessa stenbrott åt sina grannar i den norr om dem belägna Fide socken. Ett stort antal Slipstenar tillverkas här, hvilka utskeppas från den närbelägna Burgsvikshamn, till största delen på allmogens egna fartyg.

Utom vid nyssnämnde hamn, hvarifrån allmogen idkar sjöfart, förnämligast till Blekingeska hamnar, för utskeppning af spanmål m. m., samt från de nordligaste landt-hamnarne med skeppning af kalk och på Fårön med saltadt fårkött, skjälspäck och vadmal på Stockholm, idkar allmogen på få andra ställen annan sjöfart än fisket och ännu har den icke begagnat sig af den nådigst förunnade rättigheten till fri seglation

på de Danska Staterna, utom att en eller annan gång af de vanliga Blekingsfararne Slipsten och Sandstensblock blifvit förde till Köpenhamn.

På Gottland äro under loppet af dessa fem åren byggda:

	Ångfartyg	1 om	60	Hästkrafter.
	Skonert	1 »	40	Läster.
	Slupar	2 »	80	Läster och en omätt.
Förbyggd:	Galeas	1 »	40	»
Inköpta:	Ångfartyg	1 »	140	Hästkrafter.
	Brigg	1 »	64½	Läster.
	Skonerter	9 »	457	»
	Kuff	1 »	34	»
	Galeas	1 »	45	»
	Slupar	6 »	93	»

Under samma tid äro:

Förolyckade:	Briggar	2 »	200	»
	Skonerter	12 »	623	»
	Galeaser	6 »	232	»
	Kuff	1 »	39	»
	Slupar	5 »	83	»
Försålde:	Brigg	1 »	121	»
	Skonerter:	2 »	87	»
	Slup	1 »	9	»
Slopad:	Slup	1 »	18½	»

Sjöfarten har sysselsatt:

år 1851	553 personer
» 1852	500 »
» 1853	544 »
» 1854	500 »
» 1855	528 »

Sjöfart idkas af allmogen och några andra landthoer, såsom nämndt är, nästan endast från Burgsvik i Södra fögderiet, samt i Norra från Slitö, Wallevik, Fårösund och Lutterhorns hamnar, med 8 fartyg om tillsammans 402 läster.

Vid alla större landthamnar hafva barlastplatser blifvit utstakade och vitesförbud utfärdade emot barlastens fordom allmänt brukliga utkastande i sjön.

Genom Eders Kongl. Maj:ts nådiga Bref af den 2 Februari 1847 har allmogen befriats från skyldigheten att underhålla strandridare-byggnader vid landthamnarne, hvaremot

hvaremot skyldigheten för densamma att dervid bygga och underhålla lastbryggor ännu qvarstår, dertill bidrag dock erhållas af de vid hamnarne inflytande hamnumgälder. Med undantag af Ljugarn, der byggnad pågår, äro alla landthamnar försedda med lastbryggor.

Handeln. Landtmannahandeln drifves isynnerhet med öns exportartiklar, nemligen: spanmål, skogseffekter, kalk, sandstensarbeten, ylltillverkningar, ull och något frukt, samt, bland viktualier, saltadt fårkött. Fisk, nötkött, fläsk, smör och talg, exporteras sällan eller aldrig. Det ringa deraf allmogen föryttrar förslår icke till konsumtion inom landet.

Afsättningsorter för landtmannavaror äro så väl Wisby stad, som 10 stycken landthamnar.

Torghandeln i Wisby, hvilken först 1834 tog sin början, har sedan dess så tilltagit, att de fordnade upptingningarne på landet af matvaror, hvar till stadsboarne voro nödsakade, nästan alldeles upphört.

De införda kreatursmarknaderne synas hafva medfört något mer liflighet i boskaps-handeln, och böra, genom det de försäkra säljare om jemnare afsättning och fördelaktigt pris, äfven för framtiden verka fördelaktigt.

§ 4.

Politisk författning.

Kammarverk: Länets, som tillika utgör ett Stift, är indeladt i 2 domsagor, 2 fögderier, 10 länsmansdistrikter, 3 prosterier, 43 pastorater, 8 kapellanier, 93 socknar med 94 kyrkor. Med afseende å jägeristaten är Gottland förenadt med Calmar Län under ett öfverjägmästare-distrikt. Ingen till jägeristaten hörande personal finnes på Gottland. Gottska Sandön, skattlagd i och för rotering till 4 mantal, tillhör Norra häradet och Färö pastorat.

Länets underhåller 2 båtsmans-kompanier, tillsammans 260 man; hvarje rote utgöres af i det närmaste 4 mantal. Den förut oroterade, ordinarie rotering nu underkastade jord, som finnes å ön, har blifvit indelad i 6 rotar. Det öfverskott, som ej kunnat indelas på någon bestämd rote, utgör 11:des mantal. På ön finnas 12 extra rotar, indelade af så kallad privilegierad jord. Af lägsenheten från hvarandra och särskilda förhållanden hafva verkat derhän, att 11:des mantal af sistnämnde egenskap icke

Berättelse öfver Gottlands Län åren 1851—1855.

kunnat på viss rote fördelas; hvadan ej mindre detta hemmantal än äfven de här ofvan anmärkte 33:des mantal, i enlighet med författningarnes föreskrift, erlagga vakansafgift.

Till öns försvar är en National-beväring upprättad, bestående, med några bestämda undantag, af alla manspersoner emellan 17 och 50 år; den är indelad i artilleri, jägare, infanteri och pikförare; hela styrkan, befäl inberäknadt, utgjorde år 1855 8,848 personer. National-beväringen exercerar årligen en kortare tid, men under sednare åren hafva endast artilleri och jägare till exercis varit sammandragne.

Gästgifvaregårdar finnas uti Norra häradet 28 stycken, innehållande $31\frac{1}{8}$ mantal, och i Södra häradet 25 stycken om $24\frac{3}{4}$ mantal. Endast vid 2 af dessa har bränvins-utskänknings-rätt förlidet år varit tillåten och har för öfrigt utskänkning vid 2:ne landthamnar utöfvats.

För postens fortskaffande vintertiden emellan Wisby och Klintehamn, hvarifrån den med en skonert eller båt, efter omständigheterna, afgår till Böda på Öland, äro $4\frac{1}{2}$ mantal anslagne till posthemman.

Under sommarmånaderna fortskaffas posten numera af 2:ne af postverket hyrda ångfartyg, hvilka göra hvardera en resa i veckan emellan Wisby och Stockholm samt Wisby och Calmar fram och åter.

Gottland är för tullbevakning försedt med en tullkammare i Wisby och indeladt i 10 tull-inspektors-distrikter, ett för hvarje landthamn. Kustbevakningen ombesörjes af en kustchef och 4 kustsergeanter med nödigt antal roddare.

Lotsar, under uppsigt af en Lotsfördelnings-chef, äro stationerade uti Wisby stad, Westergårn, Klintehamn, Burgsvik, Enevik, Stockvik, Rhone, Ljugarn, Herrevik, Katthammarsvik, Slitö, St Olofsholm, Kylleij (hvilkets lotsar äfven inlotsa till Lörje, Wallevik och Wärna), Lergraf, Färösund, med särskilda lotsar vid hvarje inlopp, Lutterhorn, Åhr, Kapellshamn och Hallshuk.

I följd af år 1827 med jordägarne vid dessa lotsstationer uppgjorde kontrakter hafva samtliga lotsarne blifvit inrymde i besittning af åt dem upplåtne smärre lägenheter.

Tabellen upptager det antal skattlagde tullmjölqvarnar, som för närvarande finnas i Länets.

Sedan sista Berättelsen hafva 3 qvarnar blifvit skattlagde, hvilkas ränta utgör i kronovärde 2 R:dr 46 sk. 6 rst.

I det hela har Länets jordebokssumma härigenom ökats så, att då densamma enligt sista Berättelsen uppgick till 12,228 R:dr 30 sk. 7 rst., utgjorde densamma vid 1855 års slut 12,231 R:dr 29 sk. 4 rst.

Tvänne kungsgårdar finnas i Länets. Den ena, Roma kloster, som af ålder varit till Landshöfdingen upplåten emot en arrendeafgift af 66 R:dr 32 sk. Banko, är nu, enligt nådigt förordnande, utarrenderad på 30 år emot 648 tunnor, för närvarande

anslagne Landshöfdingen på lön. Den andra kungsgården, eller Wisborgs kungsladugård, har, sedan framlidne Öfversten af Klints arfvingars disposition deraf 1844 upphörde, blifvit utarrenderad på 30 års tid, emot ett årligt arrende af 115 tunnor spanmål.

Af uti Länets år 1850 befinnlige 6 $\frac{1}{4}$ mantal kronohemman återstå nu endast 2 $\frac{1}{4}$ mantal, oberäknadt kungsgårdarne. Civila boställen och boheman utgöra 13 $\frac{1}{2}$ dels mantal; ecklesiastika boställen 48 $\frac{1}{4}$ dels mantal, deraf äro prestgårdar och annex-hemman 44, och 4 $\frac{1}{4}$ dels mantal kapellans-boställen.

Någon krono-allmänning finnes nu icke veterligen, så vida icke kronan kan tillvinna sig de under tvist varande så kallade Jägare-backarne i Lau.

Sedan genom anhängiggjorde rättegångar osäkerheten af jordafsöndring på annat sätt, än Kongl. Förordningen den 19 December 1827 föreskrifver, blifvit mer och mer känd, har mera försigtighet vid dylika afsöndringar iakttagits; dock inträffar ännu ofta att afhandlingar derom uppgöras utan afseende på författningens föreskrifter och till den kraft och verkan Lag förmår i domboken intagas.

Med undantag af kungsgårdarne finnas icke i Länets flera hemman tillhopa under samma namn eller vanliga större byar, utan endast, såsom här kallas, gårdar, hvaraf högst få öfverstiga 2 mantal. Byordningar äro här i allmänhet fastställda socknevis. Af i lotter klufna gårdar hafva de flesta undergått storskifte eller laga skifte, hvarmed dock föga utträttats till ägornas sammandragning, enär hvarje hemman utgjort ett skifteslag för sig och de flesta hafva spridda ägor, ett och annat hemman på tjugu ställen och inom sju socknar. Sedan efter af ortens Riksdagsmän derom gjord underdänig framställning, kommitterade inom Länets, enligt nådig befallning, uppgjort förslag till denna olägenhets afhjelpande, hafva nu, till följe af Eders Majts nådiga Bref af den 20 December 1850, Länets alla socknar blifvit i större skifteslag indelte af Länets Förste Landtmätare, hvars åtgärder i detta afseende numera dels vunnit laga kraft, dels, på några ställen öfverklagade, fastställts. Till befrämjande af sådana skiften har Eders Majt nådigst beviljat statsanslag till ett mönsterskifte i hvardera fögderiet; men då dermed var förenadt det villkor, att samtliga delägarena i skifteslaget skulle förena sig om skiftets begärande, har sådant skifte endast i ett skifteslag i Norra fögderiet, bestående af omkring tio mantal, kunnat åstadkommas och pågå nu.

Ingen hemmansdel har råkat i ödesmål, och mig veterligen finnes icke heller här på landet något ödeshemman.

Uppdämningarne vid den mängd sågar och qvarnar, som äro anlagde i de från myrer och träsk löpande, endast höst och vår vattenfyllda bäckarne, försäkra endast å myrtrakter någon öfversvämning. Uppdämningen om våren får dock icke räcka längre, än den i lag bestämda tid, hvaröfver jordägarena noga vaka.

Hemmansklyfningen i några socknar, såsom Mästerby, Näs, Nähr och Eskelhem,

är allt för långt drifven; det är att hoppas, att den med noga iakttagande af sednare författningar skall stäffas.

Uti sistnämnde tvänne socknar finnes dessutom äfven en öfverdrift i öfverlättelse af små jordlotter till arbets- och inhysesfolk. Om å ena sidan det verkar förmånligt, genom den större tillgång på arbetare derigenom beredes, så äro å andra sidan olägenheterna deraf så mycket större, genom derifrån härledt armod, sysslolöshet och deras onda följeslagare. Inom $\frac{1}{4}$ eller $\frac{1}{2}$ mils afstånd från mera befolkade städer synes det vara fördelaktigt att icke sätta någon gräns för hemmansklyfningen, men derutom torde betydliga olägenheter deraf mer och mer uppstå.

Några särskilda hemman, anslagne läroverket, finnas icke.

Endast tre små jordlägenheter med tillhörande byggnader äro donerade till folkskolor efter Lancasterska metoden.

Wisby Hospital ägde fördom ett betydligt antal goda lägenheter på landet, hvilka till betydligaste delen blefvo försålde år 1763. Dessa upptagas nu under hospitalskatte; men fortfarande dock att till hospitalet årligen erlägga räntor, dels bestämda i penningar, dels i persedlar in natura.

För hospitalet göres närmare reda under rubriken »helsovård.»

Statsbidrag: Förhållandet emellan allmänna bevällningen och folkmängdens tillökning har varit

Folkmängdstillökning.		Bevällningsförhållande.	
1851	870.	+	681: 1. 2.
1852	910.	+	477: 30 44.
1853 minskning	309.	+	4,858: 13. 1.
1854 ökning	479.	—	439: 23. —
1855	501.	—	40,677: — 9.

Statsbidragen, fördelade på 1855 års hela folkmängd, utgöra på personen

å Landet . . .	5 Rdr 34 sk. 3 rst.
i Staden . . .	5 » 6 »

När missväxt icke inträffar, har Länets mindre svårighet än många andra provinser för skatternas utgörande, genom närbelägenheten till afsättningsorterna för landmannens produkter, nemligen utom Wisby stad till 40 stycken tillåtna landthamnar, hvarifrån export sker, och bör till det stora flertalets bland de skattskyldige heder nämnas, att de beflita sig om att skatterna i rätter tid utgöra; rester på uppbörden äro därför obetydliga. Dessa rester rätta sig mycket efter årsväxtens beskaffenhet och den mer eller mindre förmånliga konjunkturen för skogseffekter, äfvensom den större eller mindre fiskfångsten.

Af Länets jordeboks- och hemmantals-ränta, utgörande i kronovärde 12,234 R:dr 29 sk. 4 rst. banko, äro endast 643 R:dr 49 sk. 4 rst. anordnade. Extra ordinarie onera, såsom inqvarteringar och kronoskjutser, äro här föga betungande. Väghållningen, i anseende till vägarne s mängd, är deremot mera betydlig, synnerligen genom den ojemna och på flera ställen olämpliga indelningen deraf; men underhållet lättas uti en stor del af landet derigenom, att hällen icke ligger djupt under jordytan, och som landet i allmänhet är slätt, orsakas af vattnet på få ställen utskärning å vägarne. I vintervägarne underhållande äro, efter öfverenskommelse, såväl lägenhets-innehafvare som backstuguhjon m. fl. skyldige att deltaga.

Nya vägdelningen i Södra häradet har medfört allmän belåtenhet och den i Norra häradet är efter undersökning vid härads-rätten afgjord och beror nu på Kongl. Kammar-Collegii pröfning i följd af anförda besvär.

Kronotionden i Länets är presterskapet af Konung Carl XI förunnad, i anseende till det ringa hemmantal, hvaraf de flesta pastorater bestå. Sedan Kongl. Kammar-Collegii uträkning å Kronotionden blifvit af Eders Kongl. Majt fastställd och till efterrättelse, der icke öfverenskommelser ligga i vägen, anbefalld, är Eders Kongl. Majts Befallningshafvande nu sysselsatt med att uppgöra förslag till tertialtiondens reglering.

Enskilda öfverenskommelser i denna väg emellan pastor och församling äro emedlertid träffade inom de flesta pastorater, dock icke på längre tid än under nuvarande innehafvare, en omständighet, som förorsakar ett verkligt ondt vid nya val; men hvilken olägenhet förmodas komma att genom de viddagna åtgärderne för tiondens reglering afhjelpas.

Ingenstädes uttaga pastorerna tillfullo den tionde, hvartill de äro berättigade enligt 1648 års Conventions-stadga.

Politi: Till vidmakthållande af ordning och polis inom hvarje socken äro byordningar fastställda och byrätter valde.

Arbetshuset i Wisby, som år 1839 af Eders Kongl. Majt erhållit ett förnyadt reglemente och året förut ett statsanslag af 4,414 R:dr 46 sk. till lokalens reparation, hvilken nu befinner sig i godt stånd, har under de förflutna fem åren varit föga anlitadt, dels i anseende till förändring af författningarne rörande försvarslöse, dels i följd af den lättare tillgång på lönande arbete, som uppkommit genom en större penningetillgång och utvidgade odlingar och byggnadsföretag.

Fattigvården handhafves inom socknarne enligt gällande författningar och yppas sällan några klagomål deröfver från de fattiges sida; särskild redovisning härför blef, jemlikt Kongl. Brefvet den 5 Maj 1837, den 30 November berörde år afgifven. Hvarje socken försörjer sina orkeslösa fattiga och handhafves noggrannt förordnandet,

att socknarne skola ersätta hemtningskostnaden för deras kringdrifvande tiggare, som icke från socknen blifvit efterlyste.

Ehuru, såsom anfördt är, fattigpersonalen å landsbygden icke är betydlig och i följd deraf dess underhållskostnad icke är tryckande; så äger dock ett motsatt förhållande rum i staden, hvilket ock föranledt att man der varit nödsakad till att icke blott å stadens fattighus inrymma och underhålla ett större antal fattighjon, utan jemväl att under vintertiden genom inrättad soppkoknings-anstalt understödja en stor personal, hvarförutan kontanta understöd af räntemedlen af donerade kapitaler utdelas.

De betydliga förtjenster, som genom hamnbyggnaden och de enskilda byggnadsföretag, hvartill lättad tillgång på penningar och behof af utrymme för en vidgad trafik gifvit anledning, tillfallit den arbetande klassen, hafva dock något bidragit att minska behofvet af fattigunderstöd.

Oaktadt, genom Eders Kongl. Maj:ts nådiga anslag af dertill erforderliga medel, länshäktet år 1830 blifvit tillökt med tre rum uti det vidliggande trånga tornet af stadsmuren, samt 1835 med en utvidgad fånggård, hvarigenom häktets osundhet upphört, är detsamma likväl till sitt utrymme i fångrummen ofta otillräckligt, särdeles i anseende dertill att tillfälle saknas till ransakningsfångars förvarande i enrum. Utan trängsel rymma de blott 19 fångar. Alla rummen, utom de 3 i tornet, besväras ock starkt af rök, orsakad deraf att huset är beläget tätt under den höga stadsmuren. Under de sednare åren har dock fångantalet icke varit större än att det kunnat i häktet, ehuru icke utan trängsel, inhysas. — Förslag är nu å bane att uppbygga Cellfängelse, hvarigenom fångvården kommer att mycket lättas. Stadshäktet är tillräckligt för behofvet och vid Södra häradets Tingställe finnes häkte till fångarnes förvaring under ransakning, samt vid Klintehamn till deras hysande när transporter öfver hafvet hindras af motvind. Vid Norra häradets Tingsställe saknas ännu fängelse och är också mindre behöfligt i anseende till närbelägenheten till staden.

Uti Länet äro Socknemagaziner inrättade, hvilkas fond af spanmål, enligt 1855 års bokslut, utgjorde 10,808 tunnor 19 kappar och af hvilka många derjemte äga betydlig kontant förmögenhet.

Alla dessa magaziner förvaltas efter det år 1814 nådigst fastställda reglemente, med de af Eders Kongl. Maj:ts den 5:te Juli 1834 gillade förändringar.

Direktionerne inkomma årligen till Landskontoret med summarisk redogörelse, som der granskas.

Till underdånig åttlydnad af Eders Kongl. Maj:ts nådiga Stadga om folkundervisningen hafva nu, så väl i Wisby stad, som i alla pastorater på landet, folkskolor blifvit inrättade och till det mesta med examinerade lärare försedda. Ett Seminarium för Skollärares bildande finnes i Wisby.

Helsovården besörjes af 2 Provincial-Läkare, 1 Stads-Läkare och särskildt för Gottlands National-Bevärning af en Sjukhus-Läkare.

I Wisby finnes ett Hospital, för mottagande af dårar och personer behäftade med vederstyggliga eller obotliga sjukdomar, hvilket har 12 platser för hospitalshjon; ett Lazarett med 12 sjuksängar, samt ett Kurhus för veneriska patienter, med 30 platser.

Antalet platser på hospitalet har befunnits nog inskränkt emot härvarande behof, hvaremot sängrummen vid Lazarettet, oaktadt ett stort antal patienter der blifvit vårdade, likväl, utom någon gång tillfälligtvis, hittills varit tillräckliga. Ett lika förhållande har ägt rum vid Kurhuset, der patienterne betydligt längre qvarblifva.

Under de sista fem åren hafva patienter intagits å

	Lazarettet	Kurhuset
1851	84.	31.
1852	115.	45.
1853	88.	49.
1854	82.	44.
1855	101.	49.

Lazarettets inkomster, bestående i frivilliga gåfvor vid bröllopp och barndop samt en årlig kollekt i Stiftets Kyrkor, uppgående tillsammans pr medium till 220 R:dr, hafva icke varit tillräckliga till Lazarettets underhåll, hvarför ock Kongl. Majt genom nådigt Bref af den 7:de December 1828 täckts dertill anslå af allmänna hospitals-medlen ett årligt bidrag af 400 R:dr, hvilka medel, i förening med den afgift patienter erlägga, nemligen per dag 16 sk. Banko af alla som icke äro uti armod och 8 sk. Banko af fattigförsörjningarna för fattiga, varit tillräckliga att på ett ändamålsenligt sätt underhålla de sjuka, då härtill jemväl under några år tillskott erhållits från kurhus-medlen, intill dess de stegrade prisen på alla förnödenheter betydligt ökat Lazarettets utgifter, så att de ofvannämnde inkomsterne nu icke förslå. Skall derföre Lazarettet kunna såsom hittills underhållas, blir nödigt att på något sätt anskaffa förökade bidrag.

Wisby hospitals inkomster bestå dels i inflytande arrenden af dess ägande jord, dels i räntor af förut omförmälda hospitals-skattejordar samt öfrige räntepersedlar, förvandlade i penningar, och hafva förlidet år uppgått till:

Jordeboks-ränta och	} B:ko R:dr 1,220:
Spanmål	
Arrende-spanmål	5,636 R:dr 10 sk.,

hvarförutan hospitalet äfven tillflyter en obetydlig kontant inkomst genom häfmedel Wisby Domkyrka, utgörande årligen några Riksdaler.

Tomtören och infäste-afgifter för tomter i staden, anslagne till Ruinernes underhåll, uppgingo förlidet år till 206 Rdr 40 sk.

Till vedbrand äger hospitalet ännu någon tillgång uti egen skog. De till hospitalet anslagna 104 ökedagsverken och sex handedagsverken, hvilka förut in natura utgått och af Sysstomännen disponerats till införande af 50 kastar ved till Hospitalet, få numera, enligt Kongl. Ordens-Gilletts förordnande, lösas med penningar efter markgång och äro inbegripne i ofvan upptagne räntepersedels-belopp. Det icke obetydliga öfverskottet af hospitalets inkomster öfver dess utgifter remitteras till allmänna hospitalsfonden.

Hospitalets fastigheter bestå, utom byggnaderna, i 177 stycken kring hela landet spridda jordlägenheter.

En Djurläkare är anställd i Länet, hvilken, förutom inkomsten af sin praktik, åtnjuter i löningsförmåner 200 Rdr statsanslag, 100 Rdr af Wisby stad samt omkring 42 Tunnor spanmål från åtskilliga socknar på landet, som sig dertill förbundit.

Gästgifvareskjutsen har af ålder bestridits af gästgifvarehemman och ett eller annat dertill anslaget reservhemman utan hällskjuts, hvilket ännu till det mesta fortfar.

Sedan entreprenad om skjutsningen förlidet år upphörde, har sådan icke vid någon gästgifvaregård å landet kunnat återförnyas, så att den nu endast finnes i Wisby.

Postgången emellan Wisby och betydligare landthamnarna, Fårösund, Slitö, Ljugarn och Burgsvik, är nu på allmän bekostnad inrättad. För öfrigt fortskaffas till hvarje pastorat enskildas bref i förening med embetsbrefven genom i hvarje socken antagne bresbärare. Brandstodsföreningar äro ingångne för hvardera fögderiet och hafva, i synnerhet i det Norra, afgifterna varit ganska billiga, uppgående för året högst till 3 sk. 2 rst. för 100 Rdr.

Summan af brandförsäkringsvärdet utgör:

i Norra fögderiet	Rdr 4,016,003: — —
och i Södra fögderiet	» 5,346,440: 37. 8.

eller tillsammans det betydliga beloppet af Rdr 9,332,443: 37. 8.
för åbyggnader på landet inom en provins, som äger få herregårdar och intet hemman af säteri- eller frälse-natur. Denna för Länet högst nyttiga inrättning, som icke är betungad med någon förvaltningskostnad, har de sednare ären fått vidkännas betydliga kostnader derigenom, att domstolarne förklarar sig jäfvice att handlägga densamma rörande mål, så att särskild domare och uthärads-nämnd måst förordnas.

Sedan, uppå Hushållnings-sällskapets inom Länet derom gjorda begäran, allmänna skall blifvit påbudna att årligen hållas i Maj månad och några år fortgått, utan att

att i dervid skeende räffångst tillvaga bringa en motsvarande nytta mot förlusten af de dagsverken, som på dessa skall, ofta alldeles fruktlöst, föröddes, har något mer än halfva antalet af öns socknar, genom afgifter till en för dem gemensam jagtkassa, friköpt sig från skallgången. Häraf har det förmånliga resultat uppstått, att, genom de från denna kassa utgående premier, ett flerdubbelt antal räfvar blifvit dödade, än hvad förut skedde genom skallgång, med hvilken öfriga socknar ännu fortfara.

Utom förenämnde premier utdelas utaf ett i Länet stiftadt jägareförbund 2:ne större premier, som årligen tillfalla de 2:ne personer, som under året fångat eller dödat det största antal räfvar. Genom dessa åtgärder har antalet af räfvar på ön betydligt förminskats.

I sydligaste delen af ön och på Fårön, der allmogen har största antalet af får utgående, anstalles genast skallgång, så snart det förmärkes att någon räf inkommit i socknen.

Wisby, Länets enda stad, har, utom på Sjömanshuset och Fältkontoret antecknade,

<i>Mantalsskrifne invånare</i>			
	Mankön	. . .	1,064.
	Qvinkön	. . .	1,666.
			2,730.
Mantalsfrie:	Mankön	. . .	170.
»	Qvinkön	. . .	253.
			423.
Minderårige:	Mankön	. . .	638.
»	Qvinkön	. . .	687.
			1,325.
	Tillsammans		4,478,

hvilken folkmängd i den generella uppgiften om öns befolkning redan blifvit upptagen.

Stadens förnämsta näring är handel, dernäst jordbruk, sedan handtverksarbeten och slutligen fiske, hvaraf en del invånare hemta sin bergning. Bränvinsbränning har efter sednaste författning derom alldeles upphört.

Fisket är dock icke särdeles lönande.

Exporten består förnämligast af kalk, trädvaror samt spanmål.

Importen består förnämligast af salt, specerier, men afven uti alla slags fabriksförnödenheter, emedan, utom för snus och tobak samt ett mindre pappersbruk, inga fabriker finnas på ön. De sednare åren uto likväl anlagda ett såpsjuderi och 2:ne Bäjerska ölbryggerier, hvilka sednares afverkningar hafva god afgång inom ön, såsom surrogat för bränvin.

Handeln drivnes af Wisby handlande, så väl här i staden, som vid landtham-

narne genom expediter, och af några vid dessa hamnar bosatta köpmän. Landthandlande finnas spridda öfver ön.

Några handlande deltaga äfven med sina fartyg uti den allmänna frakthandeln så väl inom som utom Europa. De på öns kuster ofta inträffade strandningar lemna äfven tillfälle till förtjenst genom upphandlingar i parti vid auktioner och åt några få uti kommissions-arfvoden.

Exporten af trädvaror sker till Lybeck och städerna i Hertigdömena Holstein och Schlesvig samt till några af de Danska öarne.

Packsten eller osläckt kalk utskeppas egentligen till Lybeck, Stralsund, Wismar och Rostock, hvilken sistnämnde stad är nästan den enda, som med egna fartyg här afhentar osläckt kalk. En obetydlig qvantitet packsten afsattes ännu på Holstein, men denna afsättning minskas årligen. Fordom var exporten af kalk på Danzig och öfriga Preussiska städer, äfvensom på Danska staterna, ganska betydlig, men har mer och mer aftagit sedan i nämnde riken kalkbränning i stor skala blifvit införd.

Lös kalk utskeppas mest på Stockholm och Norrköping samt Skåne, som till betydlig del afhentar den med egna fartyg. Mindre qvantiteter afgå jemväl någon gång till andra Svenska städer.

Spannmål utskeppas för det mesta på Stockholm, men jemväl på andra Svenska orter, då stegrade pris derstädes föranleda dertill, äfvensom de sednare åren betydlig utskipping ägt rum på Tyska orter.

Vid gynnsamma konjukturer har äfven export af spannmål på England ägt rum. De på landet så allmänna tröskverken lemna tillfälle till en tidig export.

Handeln på sydliga Östersjöprovinserna upphör gemenligen med September månads slut, hvarefter handeln på Stockholm blifver så mycket lifligare med export af spannmål, saltadt färfkött samt import af specerier m. m.

Minuthandeln består i försäljning till landets behof af salt, specerier och alla slags kramvaror.

De handlandes antal har i sednare tider och äfven under detta qvinquennium ökat sig.

År 1850 utgjorde de handlandes antal 81.

och år 1855 utgjorde de 95.

Hela antalet af borgare uppgår till . . . 225.

Då sammandrag öfver export och import numera icke vid Tullkammaren uppgöres, kan värdet å från staden utförda och dit införda effekter icke uppgifvas.

Handtverkarne till antal och yrken svara något nära emot stadens behof deraf. De handtverkare, som äro arbetsamma och hushållare, sakna icke god bergning af handtverket, ehuru allmogon vanligen icke anlitar andra än färgare, urmakare, kopparslagare, guldsmeder och hattmakare.

Det jordbruk, som af stadsboarne idkas, är ganska betydligt, och åkrarne närmast staden för det mesta af ypperlig beskaffenhet. Den jordareal, som tillhör stadens område, utgör icke mindre än 3,468 tunnland, hvaraf hospitalet äger mer än hälften. Det öfriga består af stadsjord, kyrkojordar, så kallade frijordar och något obetydligt kronojord. Dock utgör mera än hälften af denna rymd skog och beteshagar; för öfrigt skötas af stadsboar många lägenheter af angränsande hemman.

Lin, Hampa, Tobak eller färgväxter odlas här icke, utan endast vanliga sädesslag samt jord- och foderväxter. Äfven inom stadens murar finnas sädesåkrar. Rapsatodlingen har de sednare åren icke fortsatt.

Trädgårdsskötseln drifves med förmån. I Berättelsen äro förut omnämnde de på denna latitud sällsynta fruktträd, som växa i staden, nemligen mulbärs- och valnöträd; under varma somrar gifver vinrankan, växande på kalljord i några trädgårdar, ganska goda och fullt mogna drufvor.

Garfveri drifves här endast som skränäring, dervid förnämsta sysselsättningen utgöres af beredning för ägarnes räkning af dertill inlemnade hudar och skinn.

Läder finnes för öfrigt till salu i nästan alla handelsbodar och en stor del af allmogen bereder sjelf läder till eget behof.

Två tobaksfabriker finnas i staden, men äro icke alltid i gång.

Nära staden finnas, utom flera väderqvarnar, fyra vattenqvarnar, trenne på stadens och en å Södra häradets område, hvilka erhålla öfverfalls-vatten från en stor källa, som utspringer i berget nära hafsstranden. På en backe utanför staden är nyligen anlagd en stor väderqvarn, som, om den väl skötes, bör blifva af betydlig nytta, när vattenbrist, såsom ofta händer, inträffar på hösten.

Inom staden finnas flera springkällor, som aldrig uttorka, men någon förmånlig verkan af deras lindrigt kalkblandade vatten, som flerstädes anses fördelaktigt för färgerierne, förmärkes dock icke på de härvarandes tillverkningar, som äro af vanlig beskaffenhet.

I Wisby finnes ett Gymnasium och en Högre Lärdomsskola med 3 Apologistklasser. Apologistskolan besökes af ett stort antal lärjungar. Läroverkens sammanslagning har ännu icke i brist af tjenlig lokal kunnat verkställas. Huru dertill är nu likväl, efter erhållet statsanslag, under byggnad.

För Gottlands National-bevarings behof finnes i staden en undervisningsanstalt i de ämnen, som tillhöra linie-officers-examen, afvensom ett artilleri-informationsverk. Under år 1842 är, på grund af dertill lemnadt statsanslag, en lägre Navigationsskola öppnad för 30 elever; dessutom finnes härtill en förberedande Skola för skeppsgossar och jungmän, som sedan några år varit i gång och besökes årligen af omkring 20 elever. Skolan underhålles af Gottlands Sjömannasällskap.

En Folkskola är inrättad med rymlig lokal och förestås af tvänne Lärare och en Lärarinna.

Uti Fruntimmer-samfundets skola, numera efter Samfundets höga beskyddarinna kallad Drottning Desiderias skola, undervisas omkring 60 fattiga flickor, utom i läsa och skriva, äfven i sömnad, hvarförutan finnes en af borgerskapet inrättad Söndagsskola, hvilken genom frivilliga bidrag af stadsboarne underhålles och flitigt besökes af handtverkslärningar och några gesäller.

För bemedlade föräldrars barn underhålles och förestås af en prestman en Vexelundervisningsskola, som nu besökes af 55 barn. Enligt borgerskapets gjorda löfte för vinnande af nådigt bifall till ansökan om en tredje lärare vid Apologistskolan, skulle en förberedande läroanstalt till Apologistklasserna alltid underhållas i staden och hvar-till nyssomförmälda Vexelundervisningsskola var afsedd.

Flera mindre privata skolor finnas äfven, de flesta för flickobarn.

Länets helsovård är koncentrerad i staden, hvarest Hospitalet, Kurhuset och Lazarettet äro belägna, äfvensom Apotheket, det enda i Länets belämliga, hvilket dock för behofvet befunnits tillräckligt.

Provincial-läkaren i Norra häradet är nu förflyttad till Slitö, der Apothek äfven kommer att inrättas.

De fattigas antal inom staden är beklagligtvis stort och får staden stundom tillökning i deras antal genom afsigkomna bönder, hvilka för en ringa penning inköpa någon gammal koja och efter kort tid med talrik barnskara falla stadens fattigvård till last. En tillökning i fattigantalet tillkommer äfven understundom utaf afskedade artillerister, tillhörande garnisonen, samt deras hustrur och barn, men hvilkas underhållskostnad numera, sedan statsbidrag härtill erhålles, vållar föga tunga för staden.

Arbetsförtjenst under sommaren saknas icke, då det ofta är brist på arbetare och dagsverksprisen lika höga, om icke högre än i de flesta mindre städer. Till de fattigas understöd taxeras stadens invånare, hvarförutan något litet utaf tolagsmedlen tillflyter fattigkassan. Dessutom utdelas årligen till Jul 4,000 Rdr Rags, utgörande intresset af ett donerad kapital.

Stadens fattigvård har nu blifvit ändamålsenligare inrättad, ett större hus anslaget till fattighus och ett reglemente för fattigvården fastställt, hvarigenom allt tiggeriet betydligt minskats.

Till att befordra omtänka och sparsamhet bland den arbetande klassen har ett Sällskap för valgörenhet år 1830, under sin garanti, stiftat en Sparbank, hvaruti insatserna vid 1855 års slut uppgingo till 221,015 Rdr 19 sk. Banko. Denna inrättning anlitas mer och mer af tjänande och arbetande klasserna och af allmogen göras betydliga insättningar.

Inom

Inom staden finnas byggnads- och brandordningar, öfver hvilkas efterlefnad handhållles.

För hamnen är särskild hamnordning. Hamnen är för det mesta kringbyggd med träd-kaj, men denna hamn, som utgör ett hufvudsakligt vilkor för stadens uppehåll och förkofran, är numera alltför grund för djupgående fartyg. Den har endast 9 fots djup, hvilket vållar den stora olägenhet att många fartyg måste, sedan de i hamnen intagit halfva lasten, ankra ute på den osäkra reddan för att intaga återstoden. Genom erhållet statslån har Hamnbyggnads-Direktionen satts i tillfälle att anskaffa en muddermaschin för ånga till hamnens uppmuddring, efter förslag till 13 fots djup, hvilket arbete nu pågår och synes lofva framgång.

På grund af Eders Maj:ts nådiga proposition till Rikets Ständer, med vidfogad ritning och kostnadsförslag, uppgående till 119,000 R:dr B:ko, har staden till byggnad af en ny hamn utanför den gamla erhållit ett statsanslag af 79,000 R:dr B:ko, emot förpligtelse att icke allenast sjelf bekosta de efter kostnadsförslaget felande 40,000 R:dr, utan jemväl all den kostnad deröfver, som kan erfordras att fullborda den nya hamnen efter fastställd plan. På hösten 1842 är detta maktpåliggande och svårt utförbara arbete påbörjadt och har sedermera fortgått medelst anläggande af en vågbrytare utanför gamla hamnen. Olyckligtvis blef denna, till mindre del redan försedd med öfverbyggnad, skadad af en häftig storm natten till den 28:de Oktober 1845, hvarigenom ock vanns den erfarenheten, att vågbrytarens bas behöfde betydligt förstärkas. Då de anslagna medlen dertill icke förslogo, hafva Rikets Ständer beviljat ett ytterligare anslag af 84,625 R:dr, hvarmed, jemte bidrag af staden, hamnbyggnaden nu fortsättes.

Wisby är den enda stad i Norden, som förvarar många och stora fornlemningar af 12:te och 13:de seklets byggnadskonst. Några bland de i ruiner stående kyrkorna utmärka sig synnerligen genom ett ädelt och snillrikt byggnadssätt. Ovedersägligen vore det en stor förlust om dessa vackra ruiner genom tidens åverkan skulle gå förlorade, synnerligen då de med användande af icke betydlig kostnad kunna i sekler bevaras, ty deras fasta byggnadssätt af bruten och huggen kalksten garanterar här för; de skulle ock nu befinnas i vida bättre skick än de äro, om icke mennisko-åverkan å dem i förra tider hade åstadkommit den mesta förstörelsen. Ett litet anslag till underhåll och stängsel m. m. vid ruinerna har af hospitalsmedlen hertill blifvit anvisadt uti inkomsten af hospitalets tomtören i staden.

Stadens inkomster af stadspenningar, hamn- och bropenningar, den tolagen till-

hörande fattigvårds-afgiften, matare-, vägar-, kokhus-, barlast- och brännepeningar, tolag, varfvet och Beckborg hafva utgjort:

år 1851	12,216: 4. 5.
» 1852	4,113: 22. 4.
» 1853	14,881: 11. —
» 1854	22,226: 11. 10.
» 1855	17,795: 10. 6.

De sednare åren i så betydlig mån förökade inkomsterne hafva uppkommit genom tillökning under 5 år i stadsafgifterna för den inre hamnens förbättring.
Wisby den 26 Augusti 1856.

G. J. af DALSTRÖM.

Lars Hambræus.

L. J. Gardell.

Tabell för Landet till Gottlands Läs Femårsberättelse för åren 1851—1855.

	Hemmantal.		Diverse Verk, Lägenheter och Inrättningar.	Utsäde af							Medelafkastning, sedan utsädet blifvit afdraget.							Underhållna Kreatur.							Upskattingsvärde.			Efter Bevillings-						
	Förmåadt.	Öfvermåadt.		Hvete.	Råg.	Korn.	Häfra.	Blandad.	Äter.	Potates.	Hvete.	Råg.	Korn.	Häfra.	Blandad.	Äter.	Potates.	Hästar.	Oxar.	Kor.	Ungskap.	Får.	Svin.	Gefter.				Radr.	s.	r.	Radr.	s.	r.	Radr.
Kungs- och Kungsladugårdar och derunder lydande lägenheter . . .	23 ³ / ₄	—	1	8	50	25	10	20	5	80	50	300	125	60	120	30	400	16	34	40	15	100	10	—	10,000	—	—	7	42	—	—	—	—	—
Kronohemman	28 ³ / ₄	24 ¹ / ₂	—	8	41 ¹ / ₂	26	3	2	—	42	50	207 ¹ / ₂	104	12	10	—	208	22	16	25	10	53	19	6	8,116	—	—	8	36	—	8	6	6	—
Kronoskattehemman	1,030 ³ / ₄	1,146 ¹ / ₂	—	2,382	13,575 ¹ / ₂	8,822	1,466	372	526	14,787	13,460	67,875	35,288	5,864	1,600	2,314	66,903	8,595	6,411	11,222	7,101	30,570	6,954	1,182	3,592,194	—	—	3,037	30	—	3,622	8	—	—
Civila Boställen och Bohemman samt Strandridare-boställen utan mantal	13 ⁵ / ₈	9 ¹ / ₂	6	77	135	124	38	18	15	141	390	675	456	158	87	75	684	50	106	102	52	210	74	—	50,600	—	—	20	42	—	67	35	2	
Under Civila Boställen lydande Lägenheter	—	—	4	4	16	3	1	—	—	20	20	80	12	4	—	—	100	4	7	13	6	32	41	—	9,000	—	—	1	—	—	759	33	9	
Ecklesiastiske Boställen	48 ⁵ / ₈	5 ³ / ₈	—	114	506	370	73	36	16	555	740	2,530	1,680	317	180	80	2,720	189	292	398	598	1,032	303	16	166,355	—	—	63	1	—	—	44	6	
Hospitalslägenheter: Skatte	—	—	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Krono	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Kyrkojördar: Krono	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Lotsplatser från Skattehemman	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Skattlagde, bebyggde Lägenheter, utan mantal, som ej under något hemmans ränta äro inbegripne: Skatte	—	—	3	—	4	5 ¹ / ₂	7	2	—	12	20	27 ¹ / ₂	28	8	—	—	48	4	6	12	4	18	9	—	7,200	—	—	—	—	—	7	9	7	
Skattlagde, obebyggde Dito: Skatte	—	—	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Krono	—	—	13	—	12	2	—	—	—	10	60	12	—	—	—	—	60	4	2	—	2	20	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Bäckstugor	—	—	836	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Bebyggda Lägenheter, afsöndrade från hemman på viss tid	—	—	764	6	201	108	—	—	—	598	30	1,130	492	—	—	—	2,692	133	62	663	18	1,227	478	216	89,886	—	—	680	12	—	90	40	9	
Skattlagda Fisker: Skatte	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Krono	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Tullmjölgvarnar, med 60 par stenar	—	—	33	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Husbehofs-Mjölqvarnar	—	—	588	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Husbehofs-Säggvarnar, deraf 71 st. med särskild i Jordboken uppförd ränta	—	—	232	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Stampar	—	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Pappersbruk	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Öfjeslageri	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Kalkugnar	—	—	45	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Sjöbruk	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Skeppsbyggeri	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Tegelbruk	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Allmänningar, som tillhöra Kronan, af 983 Tunl. 28 kapplands rymd	—	—	2	—	6	6	—	—	—	10	—	30	30	—	—	—	60	4	—	6	2	12	4	—	3,000	—	—	—	—	—	—	—	—	
Socken-allmänningar af 8,378 Tunnlands rymd	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Diverse personer, som ej tillhöra viss näring	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Summa	1,098	1,164 ¹ / ₂	2,593	2,599	14,546 ¹ / ₂	9,491 ¹ / ₂	1,598	450	562	16,255	14,820	72,867	38,215	6,429	1,997	2,499	73,875	9,021	6,936	12,517	7,808	34,038	8,079	1,628	4,125,567	—	—	3,962	2	—	5,340	13	2	

Wisby Landskontor den 119 Juli 1856

L. J. Gardell.

Till Berättelsen öfver Gottlands Län för åren 1851—1855.

S t a t s												B i d r a g.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																
Bevilling.						Ständiga Räkter.												Kleregistatens underhåll.						Fattigförsörjning.			Skjutskilling.			Vagnskilling.			Diverse afgifter, onera och almanacka besvär.			Summa Stats-Bidrag.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																								
förordningen.						Summa.						Summa.						Summa.						Summa.			Summa.			Summa.			Summa.			Summa.			Summa.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					
Efter 3:e Art.						Bärvärdshänsyns- afgifter.						Summa.						Summa.						Summa.						Summa.			Summa.			Summa.			Summa.			Summa.			Summa.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																															
Rr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.	Rdr.	s.	r.

FEMÅRS-TABELL för Wisby Stad, för åren 1851—1855.

	Hus och Tomter, Verk och Lärstugor.	Jord.				Utsäde af						Medelafkastning, sedan utsädet är afdraget.						Underhållna Kreatur.						Uppskattadt värde.			
		Summa Tunland.	Skog och Betesmark.	Äng.	Åker.	Potatis.	Ärter.	Häfe.	Korn.	Råg.	Hvete.	Potatis.	Ärter.	Häfe.	Korn.	Råg.	Hvete.	Hästar.	Oxar.	Kor.	Ungboskap.	Pår.	Svin.	Jord.	Hus och Tomter.	Bråk, Manufaktur, Qvarnar, Fabriker m. m.	Summa.
Hus och Tomter	960					99½	311½	213½	100½	24½	661	340	1.382	1.039	400	99	3.339	173	140	274	2	231	432	464,200	153,845	6,100	633,145
Jord		850	107	2,211	3,168																						
Färgerier	8																										
Ur-Fabriker	6																										
Garfverier	3																										
Tullqvarnar	3																										
Kalkbruk	1																										

S t a t s ————— B i d r a g.																			
Bevilling.								Ständiga Räkter.		Kostnad för Stadens Styrelse.	Klericiets underhåll.				Fattigförsörjning.	Skjuts.	Vagnhållning.	Diverse öfriga &c.	Summa Statsbidrag.
Efter Bevillningsförordningen.						Summa.	Mantalspenningar.	Summa.	Pastors.		Kommissterens.	Kyrkoförfeningens.	Summa.						
Efter 1:a Art.	Efter 2:a §.	Efter 2:a Art.	Efter 37 §.	Personer ej hörande till viss hufvud.	Prædikaanställnings- afgift.														
R.dr	R.dr	R.dr	R.dr	R.dr	R.dr	R.dr	R.dr	R.dr	R.dr	R.dr	R.dr	R.dr	R.dr	R.dr	R.dr	R.dr	R.dr	R.dr	
433	1,299	1,267	4,778	6	188	1,210	9,181	645	645	3,556	799	295	60	1,154	5,016	1,200	800	5,100	26,652

Wisby Ländskontor den 27 Juni 1856.

L. J. Gardell.